

TÓTH ANDRÁS

Értekezés a „nyugat” válságáról és a magyar politikai rendszer betegségéről

Ezt a tanulmányt Mark Pittaway emlékének ajánlom. Markkal 1991-ben találkoztam, amikor Magyarországra jött nyelvet tanulni. A legjobb barátom lett. Éveket töltött Magyarországon, akkor szinte mindennap találkoztunk. Mióta kevesebb időt tudott itt tölteni, akkor is mindig összefutottunk, ahányszor lehetőség adódott. Mark baloldali volt. Liberális baloldali. Az emberi jogok, a szabadság ugyanolyan fontosak voltak számára, mint a társadalmi igazságtalanság elleni morális felháborodás. Sok mindenben ugyanúgy gondolkodtunk. Mark szenvedélyesen érdeklődött a politika iránt. Falta a híreket, minden iránt érdeklődött, mindenről tudott. Kevés olyan embert ismertem, aki nála olvasottabb, tájékozottabb lett volna, ráadásul képes volt összekapcsolni a széles ismeretanyagot, amelyből azonnali elméleti következtetéseket vont le. Mark a mai politikai kérdésekkel kapcsolatos kommentárjaiban és az informális beszélgetések során is mindig pontosan és szenvedélyesen foglalt állást, tett javaslatokat, fogalmazott meg alternatívákat. Az elmúlt években eltávolodtam a „balliberális” gondolattól. A 2008-ban kirobbant válság hatására újragondoltam a világról alkotott képemet. Ebben segítségemre volt, hogy felfedeztem az osztrák közgazdasági iskolát, Mises és Hayek gazdasági és politikai írásait. Ebben az írásban összefoglalom, hogy mit gondolok most, 2012-ben a politikai és gazdasági folyamatok összefüggéseiről. Lehet, hogy mai álláspontommal Mark már nem értene egyet. Kár hogy nincs itt, s nem tudom, mit gondolhat. Mark emlékének, e zseniális, hűséges, s oly korán eltávozott barátom emlékének ajánlom ezt az írásomat.

Csigó Péternek (2012) az „Egymillióan a sajtószabadság” csoport oldalán három részletben megjelent írása egy új választói tömböt vizionál, a radikális demokrata választói tömböt, amelynek talán legfontosabb szervezete az LMP. Csigó szerint ez a radikális demokrata tömb a kulcsa a politikai kibontakozásnak. Az írás a fiatal választók politikai attitűdjei alapján rajzolja fel az ország politikai térképét, amely Csigó szerint három nagy tömbre oszlik,

egy jobboldalira, egy szocialista-szociáldemokratára és egy radikális demokratára.

Ebben az írásban nem Csigó fő állításával vitatkozok, miszerint új választói tömb van alakulóban. Lehet, hogy így van, lehet, hogy nem. Az élet fogja eldönteni, hogy kialakul-e egy olyan politikai erő, amely képes a Csigó által észlelt, elkülönült politikai attitűdökkel rendelkező választókat összefogni, s mozgósítani. Sokkal fontosabbnak tartom az arról való gondolkozást, hogy milyen legyen a kibontakozás iránya, s mik ennek a politikai feltételei. Ennek kifejtésére öt részes írásban teszek kísérletet. Először azt próbálom kimutatni, Csigó írásának kritikáján keresztül, hogy a morális felháborodás önmagában nem alkalmas a politikai kibontakozás megalapozására. A második részben arra keresem a választ, hogy milyen drámai átalakuláson ment át a „nyugati” világ az elmúlt évszázadban, s amellet érvelek, hogy rossz kompromisszumra épült a II. világháború utáni nagy kiegyezés a mérsékelt jobb- és baloldal között. A harmadik rész azt mutatja be miért olyan félelmetes a 2008-ban elkezdődött adósságválság. A negyedik részben térek vissza Magyarországra, s felvázolom, miért tört meg a magyar fejlődés vonala az ezredfordulón. Az ötödik részben az eddigiekből következő szabadságpárti kibontakozás feltételeit írom le, amely meglátásom szerint kiutat jelenthet a válságba zuhant ország számára.

I. A PIROS INGESEK, A NARANCS-LOGÓSOK, A FEKETE MELLÉNYESEK ÉS A RADIKÁLIS DEMOKRATÁK

Csigó Péter szerint a magyar politikai rendszer legfontosabb jellemzői az alábbiak:

A FIDESZ-MSZP politikai osztálya kartellt alkotva uralkodik az ország felett 1997 óta.

Radikális megújításra szorul a FIDESZ-MSZP kartell által uralt létező demokrácia.

2012 a fordulópont a magyar demokrácia történetében, mert a két nagy kartellpárt népszerűsége elolvadóban, és kialakult egy új, radikális megújulást sürgető, demokratikus tömb.

A radikális megújulást sürgető demokratikus tömb mellet van egy másik választói csoportosulás, amely a fasiszta rendszerkritikát képviselő Jobbik támogatóiból áll.

Csigó helyzetleírásából egy háromosztatú politikai tér képe rajzolódik ki, amelyben a demokratikus rendszerkritikus erők szemben állnak „mind a fideszes-szocialista politikai osztállyal, mind a Jobbik fasiszta rendszerkritikájával.” (Lásd 1. ábra.)

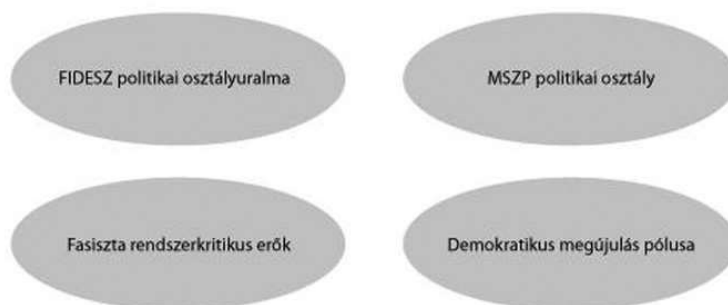

1. ábra.

Az MSZP-t és a FIDESZ-t összemósó helyzetleírásnak ellentmondva, Csigó, amikor rátér a politikai kibontakozás, a radikális megújítás forgatókönyvére, akkor egy részleges elitváltásra tesz csak javaslatot:

A megújítandó „létező demokrácia” valójában a Fidesz centrális állama a demokratikus köztársaság újraalapításának és a jogállami keretek helyreállításának feltétele a Fidesz-kormány leváltása.

A kormányváltás érdekében Csigó javaslatot tesz a radikális demokratikus erők és az MSZP választási szövetségére a jóléti állam helyreállítása érdekében. A szövetség célja, hogy egy olyan új politikai modell jöjjön léte, „amely utat mutathat a méltányos, tisztességes, jóléti kapitalista demokrácia felé, és egy új politikai stratégiát, s amely lehetővé teszi a Fidesz leváltását, a demokratikus köztársaság újraalapítását”. A javaslatokból derül ki, hogy Csigó valójában egy négy-osztatú politikai térképben gondolkodik, amelyben a FIDESZ és MSZP nem egylényegű, egységes politikai osztályt alkot, hanem a FIDESZ a legnagyobb akadálya az ország újra-demokratizálásának. A javaslatból kirajzolódó valóságos politikai térképe az országnak következő:

2. ábra

Csigó cikkében közölt politikai térkép ennek a modellnek egy olyan változata, amelyben a FIDESZ és Jobbik szavazótábora – attitűdjük közelsége miatt – egybeolvad.

A szerző ráadásul úgy akar szövetséget a radikális demokraták és az MSZP között, hogy közben a régi MSZP-s politikai osztály ne kerüljön újra helyzetbe. Az, hogy az MSZP úgy kössön szövetséget egy hozzá képest még formálódó és egyenlőre jóval gyengébb politikai táborral – legalábbis az országos mintákon vett közvélemény kutatások szerint¹ -, hogy ne törekedjen vezető szerepre, nem egyéb, mint politikai álmodozás. Politikai álom, amely a politikai kartellek miatti morális felháborodásból született, de amire kényszerűen rakódott egy kényszer-koalíció, amit a szerző sem fogad el a lelke mélyén..

Pedig a tisztánlátás nagyon fontos ahhoz, hogy megoldjuk hazánk problémáit. Ha tisztázatlan alapokból kiindulva teszünk javaslatot a kibontakozásra, akkor csak abban reménykedhetünk, hogy jön egy bűvész, aki a cilindrből elővarázsolja a nyuszt, ami majd megoldja Magyarország problémáit úgy, hogy se a piros-ingesek, se a narancsos-logósok ne rondítsanak bele. Vagy bízhatunk abban, hogy jön a nyugati nagybácsi az IMF és az EU képében, s majd ők kikényszerítik a várva várt fordulatot.²

Önmagában semmit se ér a piros-ingesek vagy a narancsos logósok kiszorítása, ha a mindent elsöprő győzelmet az keseríti meg, hogy lakat kerülhet a grundra. Mert legalább 10-12 éve rosszul mennek a dolgok. Egyre rosszabbul. Sokak szerint 2000/2001 fordulóján kezdődött el a rossz irányba fordulás a minimálbéremeléssel, az állami költekezés beindításával. Mások szerint a 2002-es jóléti rendszerváltás csomagja lökte az országot a szakadék felé, amire rátett még egy lapáttal az első Gyurcsány-kormány felelőtlen választási költekezése. Sokan azt várták, hogy egy erős felhatalmazottsággal rendelkező kormány végre kirántja az ország szekerét a kátyúból. De egyre nyilvánvalóbb, hogy a várt pozitív fordulat helyett a gazdaság újra visszaesik. Magyarország levált szűkebb régióink, Közép-Kelet Európa növekvő, sikeres gazdaságaitól. Egyre több a reménytelen, elkeseredett, apatikus ember. Soha nem látott alacsony szintre esett vissza a beruházások aránya. A kormány rákényszerült az IMF-fel való tárgyalások újakezdésére egy újabb hitel reményében. Ami a demokratikus rend és a jogállamiság szintjét illeti, ma már a kormánypárti képviselők is azt mondogatják, hogy Magyarország nem Románia!³ Ahhoz, hogy lássuk, mi az oka a bajnak, az kell, hogy tisztán lássuk,

¹ Lásd_ http://nol.hu/belfold/tavol_a_partoktol

² http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=571372&utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201207?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_201207#null

³ http://www.magyarhirnap.hu/online/gyurk_andras_magyarország_nem_romania.html

miért akadt el az ország szekere. Mert csak az okok helyes felmérése segíthet abban, hogy a kibontakozáshoz szükséges helyes elmélet, vízió szülessen. Mert a FIDESZ-MSZP politikai osztály egyenlő ekézése, vagy a kevésbé rossz megnevezése, s a politikai elitváltás akarása önmagában nem elég. Mert lemaradásunknak strukturális okai vannak. A strukturális okot kell megkeresni, s megtalálni rá a megfelelő orvosságot.

II. A PÁRTRENDSZER ÁTALAKULÁSA EURÓPÁBAN ÉS A KEYNESI KORLÁTOZOTT PIACGAZDASÁGRA ALAPOZOTT KIEGYEZÉS

Az egyik leghagyományosabb ábrázolása a politikai térnek a politikai pártok bal-jobb tengely mentén történő felosztása (Körösenyi 1994). Sokak szerint ugyanakkor oly mértékben fedik át egymást a bal- és a jobboldal programjai, különösen gazdasági kérdésekben, hogy egy egysíkú tengely mentén a bal- és a jobboldal felosztása egyre kevésbé ad értelmes magyarázatot a politikai tér struktúrájára. Sok kutatónak megragadta a fantáziáját a négydimenziós politikai térkép gondolata, amelyet két egymásra merőleges tengely határoz meg. A négydimenziós tér informatívabb, s ezért a valóságnak jobban megfelelő politikai térképet rajzolhat ki az egysíkú bal-jobb tengely helyett.

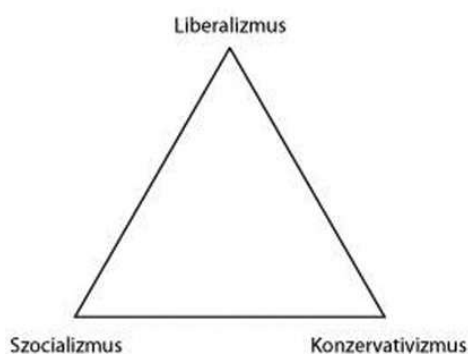
Kitschelt (1994) a bal és jobboldal dichotómiáját lefordította a szocialisztikus tervgazdaság és a szabad piac ellentétére, s kiegészítette egy rá merőleges tengellyel, amelyet a szabad önszerveződés és az intézményesített társadalom ellentéte határoz meg. Szintén egymásra merőleges tengelyekkel meghatározott térben elemezte a Progresszív Intézet a magyar pártokat, amikor a gazdasági bal és jobb, illetve kulturális értelemben a liberális-konzervatív tengelyek mentén mutatta be a magyar pártok mozgását 2006 és 2008 között.⁴ Csigó Péter a jobb-bal tengely mellett a kartellpárt-nem kartellpárt tengely alkalmazásával jelölte ki az MSZP-től elkülönülő demokratikus tömb helyét, miközben fenntartotta a hagyományos jobb-bal tengelyt.

Miközben informatív lehet a négyelemű koordináta rendszerben ábrázolt politikai tér, mégis küzd egy jelentős problémával: arra alkalmas, hogy megjelenítse a mérsékelt nagy pártok közötti különbségeket, de arra már nem, hogy kifejezze a nagy pártok és az általuk képviselt nagy politikai ideológiák közötti közeledést. Vagyis, azt a folyamatot, aminek negatív címkéje a kartell-pártiság. A kartell-pártiság ugyanis nemcsak korrupciós mutyizást jelent. A kartell-pártiság fogalmának igazi jelentése a középre-húzó, technokrata kormányzási stílus, az, hogy a nagy pártok a nagy stratégiai kérdésekben

⁴ <http://www.politikaiterkep.hu/eredmenyek/>

konszenzusos politikát folytatnak, s csak a kisebb jelentőségű szakkérdésekben jelentkeznek a különbségek (Katz and Mair, 1995).

Álláspontom szerint a politikai pártok közötti hasonlóságok és különbségek ábrázolására a legtermékenyebb politikai térkép egy olyan háromszög, amit Friedrich Hayek (1960) javasolt. Hayek egy olyan képzeletbeli háromszöget javasolt a politikai tér ábrázolására, amelynek három csúcsán a napjaink nagy európai politikai pártjai által vallott politikai ideológiák állnak: liberalizmus, konzervativizmus és szocializmus:

3. ábra

A magyar politikatudományi irodalomban Körösényi András (1989) ismertette először Hayek elképzelését. Körösényi e háromszög újraalkotásával értelmezte a modern pártrendszert, belefoglalva az ismert jelentős politikai ideológiákat.

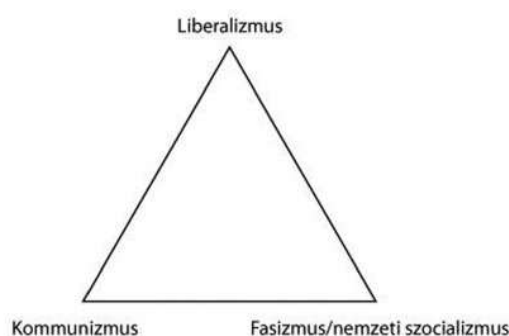
Miközben termékeny a hayeki modell kitágítása politológiai kategóriákkal, s releváns eredményre lehet jutni vele a politikai mozgások megértésében, de közben eltávolodik Hayek eredeti értelmezési keretétől, amely a gazdaság és politika egymásra hatását vizsgálja. Hayek elsősorban közgazdász volt, aki harmincas-negyvenes években – Keynes-szel szemben – az osztrák közgazdasági iskola gondolkörében amellet érvelt, hogy az állam gazdasági szerepvállalása, az állami piacélénkítés beavatkozás eltorzítja a piacokat, s ezzel okozója a gazdaság ciklikusságának, a rendszeresen visszatérő gazdasági válságoknak.⁵ Hayek elvesztette a „szépségversenyt” a keynesi gazdaságpolitikai recepttel szemben. A nagy világgazdasági válságtól szenvedő világ nem figyelt Hayekre. Élvezte az állami szerepvállalás pozitív következményeit, az állami beavatkozás által is támogatott gazdasági fellendülést, a jóléti állam növekedését és a politikai élet konszolidálódását a húszas-harmincas évek polgárháborús légkörével szemben. Hayek a közgazdaságtan perifériájá-

⁵ Lásd: Hayek, F. (1931)

ra szorult. Ekkor tért át Hayek a politikai filozófiára, s próbálta megírni a politikai következményeit a szerinte hibás keynesi közgazdasági elméletnek, s ezzel figyelmeztetni a világot, hogy rossz útra tévedt, aminek következménye óhatatlanul az államhatalom túltengése és a szabadság elfojtása. Ennek az intellektuális paradigmaváltásnak első írása volt az 1944-ben megjelent „Út a Szolgátságba” című könyve, amely Hayek egyetlen igazi bestseller írása lett.

Ahhoz, hogy a hayeki háromszög igazi értelméhez eljuthassunk a hayeki értelmezési kereten belül, új koncepciók bevonása nélkül, vissza kell nyúlnunk Hayeknek és az osztrák közgazdasági iskola másik nagy mesterének, Ludwig von Misesnek az írásaihoz.

Az I. világháborút követő radikális bal- és jobboldali forradalmi mozgalmak dagályától, a kommunizmustól és a faszizmustól/nemzeti szocializmustól⁶ egyaránt megrémülő Mises és Hayek munkásságában nagy szerepet kapott a politika tanulmányozása annak megértése érdekében, hogyan fordulhat tragédiába egy nemzet sorsa azáltal, hogy radikális állam-hívó forradalmárok kerülnek uralomra. Mises (1944) álláspontja szerint a piacellenesség és az állam gazdaságszervező szerepében való hit, az illiberális totalitáriánus állam megteremtésének igénye az, ami szomszédossá teszi e két egymással halálos ellenségként szembenálló forradalmi mozgalmat.⁷ Mises és Hayek amellet foglalt állást, hogy a szabadságot feltétlenül tisztelő piacpárti és minimális államban hívó (klasszikus) liberalizmus az igazi ellenfele a piacellenes állam-párti radikális jobb- és baloldali forradalmároknak. Alkalmazva Hayek elgondolását, de kibővítve Mises és Hayek eredeti, a liberalizmust a kommunizmussal és a faszizmussal szembeállító álláspontjával, a modern politikai tér háromszöge a liberalizmus, a kommunizmus és a nemzeti szocializmus, e három végletes, maximalista álláspont közötti tér.

4. ábra

⁶ A faszizmus/nemzeti szocializmusról lásd: John Lukács (2003)

⁷ A szomszédos de egymással ellenséges ideológiák metaforáját Nolte (1963) alkalmazta.

A Hayek által felvázolt háromszög alakú politikai tér fő tengelye a vertikális tengely, amely kifejezi a politikai ellentétet az államellenes/minimális államot elismerő, piacpárti liberális és az állam-párti, a piacot korlátozó vagy teljesen megszüntetni kívánó bal- és jobboldali radikális forradalmi mozgalmak között. A háromszög horizontális tengelye kifejezi azt, hogy bár sok a hasonlóság a bal- és jobboldali radikális illiberális és piac ellenes állam-párti forradalmi politikai irányzatok között, ezek egymással is halálosan ellentétes ideológiák, s az állam elfoglalása útján más értékeket más módon eltérő választói csoportok érdekében kívánnak érvényesíteni (Mises, 1944).

Az eredeti háromszög modellt az 1945 után Nyugat-Európában kialakult politikai rendszer pártjaira alkalmazva úgy lehet ábrázolni, hogy a háromszög bal és jobboldali szárán, körülbelül félúton helyezkednek el napjaink mérsékelt szociáldemokrata/szocialista és keresztény-szociális/kereszténydemokrata/konzervatív pártjai, akik egyaránt a jóléti államot és a korlátozott állami szerepvállalást preferálják a piac korrigálása érdekében, de hívei a liberális demokráciának és az emberi jogok tiszteletben tartásának.

5. ábra

Az így kiteljesedett háromszög alakú értelmezése a politikai térnek adja meg az 1945 utáni európai társadalom fejlődés kulcsát, vagyis azt, hogy mi alapozta meg a mérsékelt bal- és jobboldali pártok közötti nagy kiegyezést és egymás legitimitásának elfogadását. A liberális demokrácia és a jogállamiság értékeit egyaránt magukévá tevő mérsékelt, középre húzó, nagy bal- és jobboldali pártok a szociális piacgazdaság megteremtését tűzték ki célul a keynesi recept alapján, az állam gazdasági szerepvállalása útján. Ebben a modellben a mérsékelt baloldal és jobboldal egyaránt úgy gondolta, hogy a versenyképesség érdekében szükség van a magántulajdonra és a szabad piacra, amely igazságtalanságait egy jelentős állami szektor működtetésével és a jóléti állam szolgáltatásainak egyre szélesebb körű kiépítésével igyekeztek

korrigálni. A mérsékelt, nagy pártok mindegyike azt a célt tűzte ki maga elé, hogy sohasem látott jólétet, középosztályosodó társadalmat teremtsenek az állam és a piacgazdaság összeházasítása és a jóléti állam kiterjesztése révén. Megszületett a modern jóléti állam és az azt igazgató modern menedzser állam (Gottfried 2001).

Ezen a politikai kiegyezésen és a közösen elfogadott keynesi ihletésű állami gazdaságpolitikai szerepvállaláson alapult az 1945 utáni Európa modern aranykora. A liberális értékek jelentős része beépült a nagy mérsékelt tömegpártok elvei közé mind a baloldalon (Crosland 1956), mind pedig a jobboldalon (Körösi 1989). A bal és jobboldal mérsékelt pártjainak „nagy kiegyezése” nyomán a háború előtti évek polgárháborús osztályellentétei⁸ kulturális különbségekké enyhültek, és mint eltérő szakpolitikai preferenciák jelentkeztek. A politikai légkör enyhülése egyben a biztonság és a demokrácia kiteljesedésének hat évtizede volt. A nyugat-európai társadalmak addig elképzelhetetlen mértékű demilitarizálódása, demokratizálódása és humanizálódása következett be. A több mint félévszázadig tartó, szinte megszakítás nélküli békés növekedés korszaka egyben megszülette az európai szociális modellt is. A választópolgárok széles tömegeinek vágyait kielégítő mérsékelt tömegpártok mellett marginális kis pártokká váltak a radikális bal- és jobboldali pártok.

III. 2008: A NAGY KIEGYEZÉS MODELJÉNEK VÁLSÁGA

2008 válsága mutatta meg, hogy rossz közgazdasági elméleti alapokra épült a politikai kiegyezés a mérsékelt bal- és jobboldal között.

A nagy kiegyezés közgazdasági alapja a magán- és állami tulajdon által meghatározott vegyesgazdaság, az állami gazdasági szerepvállalása és a jóléti állam kiterjesztése volt. Nemes és humánus célok vezették a nagy pártokat és azokat a tudósokat, akik elméletileg megalapozták az állam gazdasági szerepvállalását. De a közmondás szerint a pokolba vezető út is jószándékkal van kikövezve. A nagy gazdasági világválság okozta sokk hatására a kor legnemesebb elméi, köztük John Maynard Keynes is az állami beavatkozásban látták a kiutat, az eszközt arra, hogy segítsenek a munkanélkülieken, a szegényeken, a gazdasági válság áldozatain. Azt hitték, hogy a piac működése okozta a válságot és hogy az állam, mint egy varázsló, büntetlenül avatkozhat bele a piac működésébe a hibák kijavítása érdekében. Tévedtek. Kétszeresen is.

A 1929-33-as nagy gazdasági világválság az I. világháború okozta sokk következménye volt, valamint azé, hogy a győztes államok a szabad keres-

⁸ Nolte jellemezte ezt a korszakot úgy, mint az európai polgárháború korszakát. Lásd: Nolte, E, (1963)

kedelem helyreállítása helyett az amerikai jegybank pénzkibocsátása és laza monetáris politikája által teremtett hitelre alapozták a háború utáni helyreállítást. A húszas évek fellendülése addig tartott, amíg szabadon áramlott az olcsó hitel és az ingyen(nek látszó) pénz a gazdaságba. Amint a jegybankok kamatot emeltek, hogy megfékezzék az inflációt, összeomlott a hitelpiramis. A hitelek elapadása lehetetlenné tette a felhalmozott adósságok továbbgörgetését új hitelekkel, s adósságválságot okozott, amely egyaránt érintette a termelőket, akik az olcsó hitel által kreált fogyasztásnövekedésre alapozták üzleti terveiket és a hitelre alapozott fogyasztói társadalmat. Az adósságválságból túltermelési válság lett, bezárt gyárak, csődbe jutott bankok, munkanélküliség, hiteleiket visszafizetni nem tudó lakosok (Rothbard 1963).

A válság megoldására az államhoz fordultak, ahhoz az államhoz, amely beavatkozó rossz gazdaságpolitikájával maga okozta a válságot. Mintha a másnaposságot újabb lerészegedéssel lehetne gyógyítani! Akkor úgy tűnt, hogy a korábban felvett hitelek miatt csődbe jutott bankok, vállalatok és lakosság helyett az állam büntetlenül léphet a gazdaság szereplői közé, és az állam eladósodása révén kihúzhatja a gazdaság szekerét a kátyúból. Hiszen akkor még alig voltak eladósodva az államok, s minimális volt az állam részvétele a gazdaságban.

Ironikus, hogy egy, szinte autodidakta közgazdász - Keynes egyetemi tanulmányai során összesen egy kurzust vett fel közgazdaságtanból – alapozta meg a XX. század történelmét irányító közgazdasági elméletet. Keynes elméleti megfontolásai azért lehettek olyan sikeresek, mert már az I. világháború utáni fejlett világ gondjaira kerestek megoldást. Egy olyan világéra, amely az I. világháború kataklizmája nyomán eltávolodott az önszabályozó szabad piacok és a minimális állam klasszikus liberális elvétől. Egy olyan világéra, amelyben az állami szerepvállalás a gazdaság makro-folyamatainak irányítására egyre jobban teret nyert. Ebben kiemelkedő szerepet játszottak a jegybankok, különösen az amerikai jegybank, a FED, amelynek tudatos hitel-expanziója teremtette meg a húszas évek fellendülését, és tette lehetővé az európai államok számára, hogy jóvátételi kötelezettségeiket, illetve háborús adósságaikat törleszteni tudják. A húszas évek hitelkiáramlása azonban hatalmas adósságválságnak ágyazott meg, amely végül 1929-ben robbant ki. Keynes elméleti konstrukciói a lehető legjobbkor jöttek azoknak a meghatározó politikusoknak, akik tudományos legitimitációt kerestek arra, hogy a piaci szereplőkre hárítsák a válság felelősségét, és még jobban beavatkozzanak a gazdaságba a piac „hibáinak” kijavítása nevében. Keynes elmélete kiszolgálta a politika vágyait, s praktikus tanácsai is azt legitímálták, hogyan lehet még nagyobb állami szerepvállalással kilábalni a válságból. Látszólag fájdalommentes gyógyszert javasolt: állami beavatkozással kell pótolni a „hiányzó” magánberuházásokat és keresletet. Keynes hitt a piaci versenyben, a magán-

tulajdonban, a hagyományos kultúrában, s semmitől nem idegenkedett jobban, mint korának forradalmi kommunizmusától. De Keynes csak a felszín láta: a húszas-harmincas évek válságát, a piac - látszólagos - képtelenségét az önkorrekcióra. Elméleteinek újdonsága „unortodox” jellegükben rejlett: ha a piac nem képes a piaci egyensúlyt elérni, akkor egy új szereplőt kell bevonni, az államot, amely kiegészíti a visszahúzódó piaci szereplőket, új keresletet teremt, és ezzel kipótolja a hiányzó vállalkozói merészséget. Keynes munkássága nyomán jött létre a makro-gazdaság elmélete, vagyis az állam által szabályozandó nemzetgazdasági méretű gazdaságpolitika tudománya.

Amikor Keynes unortodox gondolatai a húszas években megfogantak, akkor még alig, vagy egyáltalán nem voltak elérhetőek angolul az osztrák közgazdasági iskola, Menger és Mises művei. Hayek 1931-től kapott állást Londonban. Bár Keynes személyesen jó viszonyban volt Hayekkel, nem beszélgettek közgazdasági kérdésekről, s jórészt tanítványaira bízta a Hayekkel való vitát. Hayek rosszul érthető angolja, írásainak nehézkes németes nyelvezete, visszahúzódó személyisége, s talán osztrák volta is hozzájárult ahhoz, hogy a korabeli angol tudományos és közéleti vitában a könnyeden és ragyogóan érvelő, karizmatikus Keynes gondolatai érvényesüljenek, azok nyilvánvaló elméleti következetlenségei ellenére is.⁹ Pedig nem Keynes, hanem az osztrák közgazdasági iskola elmélete adott helyes magyarázatot az 1929-es válság okára. Azért tudott helyes választ adni az osztrák közgazdasági iskola, mert nem külön vizsgálta az egyedi piaci mikor-döntések és a makro-gazdaság alakulását, hanem egységesen kezelte e két szférát. Eszerint a válság oka az volt, hogy a jegybankok által előidézett hitelbőség megtévesztette a piaci szereplőket. A mesterségesen alacsony kamatok és a bőséges hitelek hosszú távú beruházásokra ösztönözték a befektetőket, miközben a lakosság is növelte fogyasztását részben az üzleti élet megélénkülése miatti magasabb jövedelmeire, részben a bőséges és alacsony kamatú lakossági hitelekre támaszkodva. A beruházások és a fogyasztás párhuzamos, hitelre támaszkodó növekedése óhatatlanul az árak növekedéséhez, inflációhoz vezetett, amelynek megfékezése miatt kamatemelésre kényszerültek a jegybankok. A kamatemelés viszont ráébresztette a gazdaság szereplőit, hogy hitelre alapozott beruházásaik nem rentábilisak, és fogyasztásuk fenntarthatatlan. A kamatemelés azt jelezte a piaci szereplők számára, hogy csak az olcsó hitelek miatt tűnik valóságosnak az a piac, aminek kielégítésére hoztak beruházási döntéseket, építettek gyárakat, nyitottak boltokat. Rájöttek, hogy elszámították magukat, rossz befektetéseket indítottak el, veszteséget termelő gyárakat, üzleteket építettek. Vagyis a kamatemelés sokkja kipukkantotta a hitellufit. A gazdaság szereplői számára kiderült, hogy a hitelbőség csak látszat gazdagságot hozott létre, adóssághegyek felépülésével. A válság pillanatában nem a

⁹ Keynes kritikáját lásd: Hazlitt (1959).

beruházási vágy „hiányzik”, nem a profit utáni hajsza állati ösztöne lobban ki valamilyen ismeretlen pszichológiai okból, hanem a jegybankok által generált hitelbőség révén megtévesztett fogyasztók és vállalkozók realizálják, hogy tévesen ruháztak be, óriási veszteségeket könyvelnek el, rossz esetben elvesztik egész vagyonukat. Összefoglalva, az osztrák közgazdasági iskola elmélete éppen azt mutatta ki, hogy az állami szereplők beavatkozása nyomán meginduló öngerjesztő folyamatok miként vezetnek el automatikusan a hitelválsághoz, a hitelválság, a reálgazdaság és a bankrendszer válságához, a munkanélküliséghez. Az osztrák közgazdasági iskola elmélete szerint a keynesi recept ugyan hozhat időleges javulást, de csak újabb, még nagyobb válságot készít elő. De Keynes újszerű, könnyű megoldást ígérő gondolataival szemben Hayek javaslatai rövid távon csak a válság mélyüléséhez járultak volna hozzá. Senki nem hallgatott Hayekre. Kiszorult a közgazdaságtudományból. Legjobb tanítványai is – mint a magyar Káldor Miklós – elhagyták, s átálltak Keynes táborába.

A keynesi recept, az agresszív állami kereslet élénkítés és a jóléti állam kiépítése valóban csodát tett. Évtizedek folyamatos és növekvő mértékű állami beavatkozásával tényleg sikerült egy teljesen új, középosztályosodott, jóléti világot kiépíteni. Az állam egyre növekvő szerepvállalása az elmúlt évtizedek során azzal a következménnyel is járt, hogy elvárt, szinte természetesnek vett állampolgári joggá váltak az állam által nyújtott szolgáltatások, ellátmányok, támogatások. De az alkohol, még fiskális alkoholizmus formájában is, rövid távon boldogságot és elégedettséget okoz, de hosszú távon öl, és nyomorba taszít.

Négy évtized kellett ahhoz, hogy megmutatkozzon a keynesi gazdaságpolitika kudarca. Az 1970-es évek válsága, a stagfláció - amely az 1973-as arab-izraeli háborút követő első jelentős olajárrobbanáshoz kapcsolódott a köztudatban – valójában a keynesi gazdaságpolitika kudarcának következménye volt. 1971-ben felrobbant a Keynes által kigondolt dollárhoz kötött merev valuták rendszere. A hetvenes évek stagflációja pedig a keynesi elmélet válságát jelentette, hiszen több évtizedes állami beavatkozás ellenére stagnált a gazdaság, nőtt a munkanélküliség, ugyanakkor a stagnálás inflációval járt együtt. A magas infláció pedig lehetetlenné tette a hagyományos keynesi inflációgerjesztő-keresletnövelő politikák alkalmazását.

A keynesianizmus válsága a Milton Friedman által fémjelzett korszak kezdete volt. Friedmané, s nem Hayeké. A sors furcsa fintora, hogy Friedman, akárcsak Keynes, Hayek személyes jó ismerőse volt, s még beszélgettek is egymással közgazdasági kérdésekről, amiket Keynes és Hayek gyakori közös programjaik során mindig óvatosan mekerültek. Friedmant és Hayeket összekötötte a klasszikus liberalizmus, a szabad piac és a vállalkozói szabadság fontosságának elismerése és a kormányok gazdasági szerepvállalásának

a gazdaság működőképességét aláásó voltának felismerése. Friedman hitt abban, hogy a szabad piac léte a politikai szabadság feltétele, s abban is, hogy a szabad piac az ellensúlya a politikai hatalomnak. Hitt abban, hogy a hatékony piacgazdaság feltétele az, hogy a kereslet és kínálat alakulása határozza meg az árakat, s a fogyasztók és a gazdaság szereplői szabadon döntenek arról, mit, miért és hogyan tesznek. Friedman egyik legszemlésebb aforizmája szerint, ha az államra bíznák a Szaharát, akkor öt éven belül homok hiány keletkezne, s importálni kellene a homokot.

Ugyanakkor egy világ választotta el Friedman és Hayeket nézeteit a makro-gazdaságról. Friedman, Hayekkel szemben, Keyneshez hasonlóan annak a szemléletnek a híve volt, amelyben kettévált a makro-közgazdaságtan és a gazdasági szereplők mikrovilága.¹⁰ Friedman Chicagóban tanult, s a chicagói közgazdaságtani iskola ahhoz az angolszász közgazdasági iskolához tartozott, amely élesen kettéválasztotta a mikro-és makro szféráját a gazdaságnak. Friedman példaképe Irving Fisher amerikai közgazdász volt, aki a századfordulót követő évtizedekben az elsők között realizálta, hogy az aranystandard mellett – amely lényegében azt jelenti, hogy a pénz mennyiségét egy, az állami akarattól független érc, az arany mennyisége határozza meg – nem lehet stabilizálni a pénz értékét. Fisher volt az első közgazdász, aki a pénz értékének stabilizálása érdekében a papírpénzre való átállást javasolta az arany pénz helyett, azért, hogy egy racionálisan szabályozható pénzrendszer jöhessen létre.¹¹ Fisher hatását tükrözte az a könyv, ami megalapozta Friedman hírnevét. Az Egyesült Államok pénzügyi történetéről írt könyvében, Anna Schwartz-cal közösen,¹² arra a következtetésre jutottak, hogy az 1929-es pánikot, amit az amerikai jegybank, a FED kamatláb-emelése okozott, azette tragikussá, hogy a válság kitörése után a FED visszafogta a pénzmennyiséget. Ha a FED olcsó hitelt nyújtott volna a pénzhiánytól szenvedő gazdaságnak, akkor az 1929-ben kirobbant krízisből nem lett volna egy évtizedig elhúzódó nagy gazdasági világválság. Vagyis a probléma nem az 1929 előtti hitelexpanzió volt, hanem az 1929 utáni pénzmennyiség csökkenése.

Friedman jó közgazdász volt, és világosan látta, hogy a kormányzati gazdaságélénkítő programok, a túl sok kormányzati költségek vezettek el a stagflációhoz, amikor a gazdaság visszaesése inflációval párosult. Erre a jelenségre a keynesi iskolának nem volt válasza. Ugyanis Keynes elmélete a húszas évek válságára keresett megoldást, amikor a válság deflációval párosult. Akkor egy felületes szemlélő számára kézenfekvő megoldásnak tűnhetett az

¹⁰ http://www.common-sense-capitalism.com/2012/09/hayek-discusses-milton-friedman.html?utm_source=dlvr.it&utm_medium=facebook

¹¹ Lásd: Fisher, 1930

¹² Lásd: Friedman (1963)

infláció gerjesztése. A hetvenes évek elejének magas inflációjára azonban a keynesi recept olyan volt, mint a tűzre az olaj.

Friedmannak kettős megoldása volt a hetvenes évek stagflációjára: egy mikro-ökonómiai és egy makro-ökonómiai. A mikro-ökonómiai recept azt tartalmazta, hogy az államot ki kell szorítani a gazdaságból, privatizáció és a piac szerepének növelése révén. Friedman azon az állásponton volt, hogy a közvetlen állami gazdasági szerepvállalás és a nem hatékony állam költsége, a magas adók megfojtják a magángazdaságot. Makro-ökonómiai válasza a monetáris politika volt: olyan szabályozott növelése a pénz mennyiségének, ami alacsony inflációs szintet biztosít. Friedman szerint alacsony, évi 2-3%-os inflációt garantáló „helyes” pénzügyi-makro-politikára van szükség, annak érdekében, hogy a piac zavartalanul működhessen. Mivel az infláció és defláció mértéke a pénzkibocsátástól függ, ezért a piac zavartalan működése érdekében racionálisan szabályozható papírpénz-rendszer kialakítására tett javaslatot. A racionális működés biztosítékát abban látta, hogy a kormánytól független jegybankok szabályozzák a pénz mennyiségét, amelyek működésük során arra figyelnek, hogy az infláció mértéke alacsony maradjon. Hitt abban, hogy a jegybankok, különösen az amerikai FED alkalmas erre a feladatra (Rothbard, 2002).

Paul Volcker, a FED elnöke Friedman tanácsait követve törte le a hetvenes évek elejének magas inflációját kamatláb emeléssel, és tért át a friedmanni monetáris receptre, amit követtek utódjai, Alan Greenspan és Ben Bernanke. Friedman segítséget nyújtott a bajba jutott gazdaság-szabályozó menedzser államnak, hogy kijusson a keynesi gazdaságpolitika kátyújából. A nyugat elmúlt negyven évének hallatlan virágzása, jóléte Friedman receptjének köszönhető.

Friedman valójában egy „hamis” neo-liberális korszakot segített világra hozni. Hamis, mert a neoliberális politikát a reálgazdaságban alkalmazták. A reálgazdaságban újra felfedezték a klasszikus liberális, piacpárti politikák növekedést elősegítő jellegét. A jobb-és baloldali mérsékelt nagy pártok (kisebbség-nagyobb cikk-cakkok után) egyaránt olyan politikákat alkalmaztak, amely csökkentették az állam gazdasági szerepvállalását a versenyképesség növelése érdekében. Reagan és Thatcher jobboldali konzervatív kormányai, valamint a Blair, Schröder és Clinton nevével fémjelzett, harmadikutasnak elnevezett „baloldali megújulás” egyaránt az állam szerepvállalásának csökkentését tűzték ki célul a magánosítással, az állam piac-szabályozó szerepének visszafogásával és a jóléti állam egyes szolgáltatásainak részleges csökkentésével. A neoliberális politika helyre akarta állítani az USA és Európa versenyképességét, szemben a feltörekvő Japán és az ázsiai kistigrisek export-gőzhengerével. Csökkenteni akarták a vállalatokra nehezedő adminisztratív- és adóterheket, valamint elősegíteni, hogy a vállalatok hatéko-

nyabban szervezzék meg a termelést. Ugyanakkor a bátortalan és felemás neo-liberális reformok a „gazdaság” területén messze nem voltak elegendőek ahhoz, hogy helyreállítsák a gazdaság és az állam növekvő feladatvállalása között egyre jobban megbillenő arányt. De sokak számára még a mérsékelt reformok is szitokszóvá váltak. A választók haragjától féltő politikusok óvatos reformlépéseikkel a lehető legkevesebbet lépték meg, ami éppen elegendőnek bizonyult a pénzügyi piacok, vagy éppen lelkiismeretük megnyugtatására. A felemás reformokra az adott lehetőséget, hogy a pénzügyi politika terén folytatták a korábbi évtizedek pénzteremtésre alapozott politikáját.

Ami lehetővé tette a menedzser állam fenntartását és a felemás piacosítást, az Friedman elméleti munkásságának másik fele, a közgazdász monetáris elmélete volt. Ez újabb zavartalan negyven évet biztosított a terjeszkedő gazdaság szabályozó menedzser államnak, azáltal, hogy soha nem látott pénzébőséggel finanszírozta a gazdaság és az állami kiadások növekedését. A választók kegyeit kereső politikusok előremenekültek: adósságfelhalmozásba. S ezzel a megindult a „nyugat” nagy adósságfelhalmozása. Nemcsak az USA-ban, hanem Európában is.

Friedman legnagyobb tévedése az volt, hogy nem látta át, hogy a pénz mennyiségének az enyhe inflációt engedélyező szabályozásával mekkora inflációt gerjesztő mechanizmust szabadított rá a világra. A mesterségesen kiválasztott fogyasztói kosár alapján mért infláció ugyan valóban alacsony volt az elmúlt évtizedekben, de ez az alacsony infláció többet elfedett, mint amit elárult a világban bekövetkezett változásokból. A hetvenes évek második felétől hatalmas hatékonyságnövekedés zajlott le a világgazdaságban, amelynek fő hajtóerői voltak: az információs forradalom, a globalizáció, Kína, India és a volt KGST országok bekapcsolódása a kapitalista világgazdaságba és nem utolsósorban a japán termelés-szervezési eljárások átvétele. A jegybankok által generált hitelbőség miatti valóságos inflációt elfedte a hatékonyságnövekedés által kiváltott árcsökkenés. Csakúgy, mint a keynesi – hibás – gazdaságpolitikai modell esetében, évtizedek kellettek ahhoz, hogy az árak emelkedése fenntarthatatlanná váljon, s válságot generáljon, s kipukantsa a több évtizede növekvő hitellufit, ami körülbelül háromszor akkora, mint ami 1929-ben a válságot okozta.

Friedman második tévedése az volt, hogy túlságosan hitt a döntéshozók racionális bölcsességében. Sajnos, amint egy emberi intézmény, bármilyen szakértőkből álljon is, hatalmat kap, hatalmával élni fog. A jegybankok sem kivételek. A jegybankok vezetői és szakértői is tagjai a tágabb értelemben vett gazdasági és politikai elitnek, és végső soron a nemzeti érdekek védelmében cselekszenek. Amint szükségesnek látják a jegybankok, hogy valamilyen szent cél érdekében pénzébőséget teremtsenek, akkor pénzébőséget teremtenek. A kilencvenes évek végének nagy pénzügyi válságai és a dot.

com lufi kipukkanása már figyelmeztető jel volt arra, hogy adósságválság fenyeget. Azonban a 2001. szeptember 11-i merénylet után Alan Greenspan és a FED mindenképpen el akarta kerülni, hogy összefüggést lehessen találni a terrorcselekmények és a recesszió között, s kamatcsökkentéssel és a lakásépítés támogatásával újabb fellendülést generáltak.¹³ Nem mintha egyébként nem lettek volna nyitottak a pénzbőség növelésére, hogy elkerüljék a visszaesést. Ráadásul a keynesiánus tábor is erre biztatta őket. Paul Krugman, a keynesiánus tábor elismert vezetője népszerű cikkekben szorgalmazta a lakásépítés fellendítését.¹⁴ A 2001-től kezdődő frenetikus hitelbővülés azonban csak tetézte az elmúlt évtizedek fenntarthatatlan hitelbővülését, amely lufi 2008-ban pukkant ki – éppen az amerikai lakásárak fenntarthatatlan emelkedése miatt. (A magyar gazdaság is – közvetetten - ennek a FED által generált hitelbőségnek lett az áldozata. Az olcsó hitelek és a pénzbőség tette lehetővé azt a frenetikus léptékű eladósodását a magyar gazdaságnak 2002-2006 között, amely nehéz terhét nyögi most az ország). A 2008-ban kirobbant, s azóta is tartó hitelválság a keynesi-friedmanni konstrukció válsága, a jegybankok által generált pénzteremtés logikus és elkerülhetetlen következménye.

2008 válsága rávilágít arra, hogy az embereket a jólét és biztonság illúziójába ringató, és a piacot korrigáló állami gazdasági beavatkozásba vetett hit nem volt más, mint illúzió, amelyet egyre inkább elmos az adósság emelkedő dagálya.

IV. A MAGYAR HELYZET

A Szovjetunió által katonai erővel fenntartott szocialista rész-világgazdaság összeomlása nyitotta meg az utat ahhoz, hogy Magyarország visszatérjen arra a történelmi útra, amelyet Szent István jelölt ki az ország számára a nyugati feudális modell átvételével és a kereszténység felvételével. A rendszerváltáskor egy praktikus csődbe jutott országot vettek át a rendszerváltó pártok a szocialista hatalomtól. Ennek ellentmondott a felszín, a hatvanas évektől kiépülő kádári kispolgári szocializmus biztonsága és (viszonylagos) jóléte, a rendszer egyre gyengülő szorítása nyomán kibontakozó magánéleti szabadság és gyarapodás. A Kádár-rendszer máig fel nem dolgozott ellentmondása az volt, hogy viszonylagos jólétet és biztonságot teremtett az eladósodás árán.

¹³ http://www.huffingtonpost.com/2010/05/03/greenspan-wanted-housing_n_560965.html

¹⁴ <http://www.nytimes.com/2002/08/02/opinion/dubya-s-double-dip.html?pagewanted=all&src=pm>

A rendszerváltás történelmi feladata az államszocialista rendszer lebontása és a nyugati modellt követő liberális piacgazdaság és demokrácia felépítése volt. Az antalli MDF és az akkori SZDSZ minden hangsúlykülönbség és szakpolitikai vita ellenére a nyugati modellt átvételében gondolkodott. A rendszerváltó kerekasztal által megalkotott új Alkotmány és annak Antall és Tölgyessy által kialakított módosítása 1990 őszén szentesítette és alapozta meg a jogállamot, a liberális demokráciát és a piacgazdaságot.

A népi-urbánus vita azonban felszámolta az Antall-Tölgyessy együttműködés által fémjelzett történelmi kompromisszum lehetőségét. Az eredetileg antikommunista SZDSZ a nemzeti jobboldal elleni küzdelem során feladta korábbi antikommunista politikai irányvonalát, és szövetségre lépett a feltörekvő MSZP-vel, amely a magyar baloldal antifasiszta hagyományát követve a nemzeti jobboldallal szemben foglalt állást a népi-urbánus vitában. Az SZDSZ-MSZP 1993-ban kiformalódó szövetségében a vezető szerep egyre inkább a politikai térkép baloldalát elfoglaló MSZP-é lett. Az SZDSZ és az MSZP politikai szövetségével 1994-re kialakult az a két nagy politikai blokk, amely máig meghatározza a magyar politika helyzetét, amelyet Csígyó találón nemzeti antikommunista jobboldalnak és balliberális modernizátoroknak nevezett. E két politikai tábor közötti hideg polgárháborús törzsi háború,¹⁵ aminek gyökerei a harmincas évek népi-urbánus vitáira nyúlnak vissza. Ebben a vitában egyre inkább kibontakozott az alapvető különbség a nemzeti sarkot elfoglaló jobboldal és a globalizáció-párti modernizátor sarkot elfoglaló balliberális baloldal között. A balliberális oldal a globalizáció és az európai integráció párti szabadpiaci politika mellett tette le voksát, míg a nemzeti jobboldal a nemzeti érdekek, a nemzeti burzsoázia kiépítése mentén egyre inkább a globalizáció korlátozása és Európa-pesszimista irányba toldott el, eltávolodva Antall József liberális konzervatív politikai irányvonalától.

Miközben a politikai frontvonalak megmerevedtek, a gazdaság kilábalta a rendszerváltást követő válságból. A modernizátorok azt remélték, hogy a piacgazdaság segít kilábalni a késő Kádár-kor egyre mélyülő gazdasági válságából, s az ország végre felzárkózik a fejlett „nyugat” jóléti államaihoz. Az államszocialista gazdaság összeomlása azonban mély és hosszan elhúzódó válságot okozott (Kornai 2000). A kilencvenes évek közepére a külföldi tőkebefektetésekre és a magyar kis és középvállalkozói szektor felvirágzására támaszkodva a szocialista gazdaság romjain egy új, versenyképesebb gazdaság alakult ki. Hat év folyamatos válsága után végre beindult az új gazdaság motorja, s beindult egy gyors növekedés, miközben jelentősen csökkent az állam eladósodottsága. Magyarország a kilencvenes években a közép-kelet európai régió csodagyerekének számított, a mintaországnak, amelynek péld-

¹⁵ <http://nepszava.com/2012/03/velemenytamas-gaspar-miklos-magyar-szomorujatek-europai-bohozat.html>

dáját követte a kilencvenes évek elején elzárkózó politikát folytató Szlovákia is Mečiar bukása után.

Minden siker ellenére az ezredfordulón bekövetkezett egy politikai fordulat. Talán az ellenzékbe szorult MSZP baloldali populizmus felé fordulása, a jóléti rendszerváltás populistá ígérete állította át más vágányra a politikai életet.¹⁶ A jobboldalon az antikommunista politikai irányvonal mellett következetesen kitartó FIDESZ útja logikusan vezetett el a magyar jobboldalnak a népi-urbánus vitában megszilárdult nemzeti politikájához eltávolodva saját liberális gyökereitől. A FIDESZ esetében a nemzeti gondolat összefonódott a nemzet jólétét elérni akaró állami beavatkozás gazdaságpolitikájával. A baloldali populistá jóléti rendszerváltás programja és a jobboldalon a nemzeti gondolat populistá belső logikája¹⁷ következtében bekövetkezett egy állam-párti fordulat a magyar politikai rendszer meghatározó nagy pártjainál.

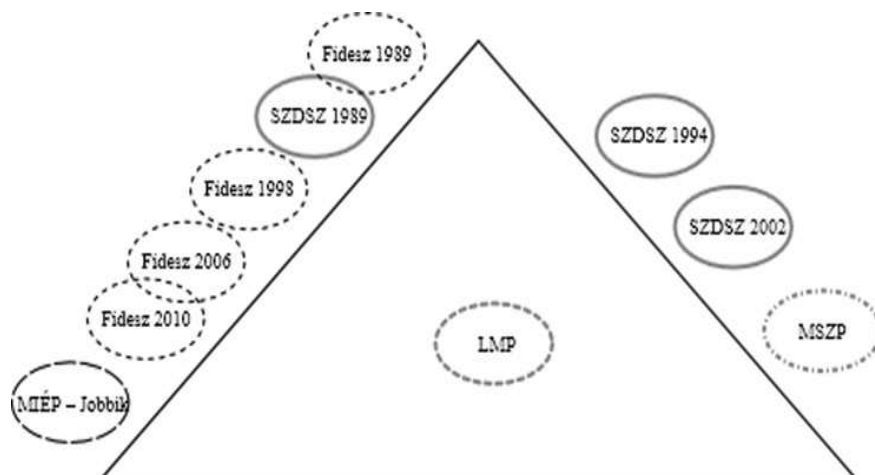
A gazdasági növekedés és a közelgő európai csatlakozás eufóriája megkönnyítette a váltók átállítását, az állam-párti fordulatot. Végül, de nem utolsósorban, a választópolgárok is egyértelműen olyan politikát vártak el, támogattak, amely biztosítja a növekedést, a jóléti állam növekvő szerepvállalását és a jólét növekedését.

A meghatározó politikai pártok az állami költségvetés expanziójával remélték gyorsítani a fejlődést, megteremteni az új és egyre szélesebb középosztályt. Az 50%-os minimálbéremelés, a köztisztviselői és közalkalmazotti életpályamodell kialakítása jelentős béremelkedéssel egybekötve, a lakásvásárlás és a lakásépítés támogatása, a 13. havi nyugdíj, a minimálbéren keresők és alacsony bérűek személyi jövedelemadójának elengedése, a nagyszabású infrastrukturális építési munkálatok mint az autópálya építési program, mind-mind az állam új szerepvállalásának az eszközei voltak.

Az állam-párti fordulat következményeként átalakult a magyar politikai térkép. Kiürült a háromszög felső csúcsa, üresen maradt a piacpárti/minimális állam-párti liberális tér. 2010-re nem is maradt politikai erő a háromszög felső piacpárti harmadában. Mindegyik párt az alsó, az állam gazdaság-szervező szerepét támogató részben található, a jobb vagy baloldalon a politikai palettának, vagy éppen középen, mint az LMP, amely egyaránt elhatárolja magát mind a FIDESZ-től, mind pedig az MSZP-től, és egy harmadik blokk megszervezésében gondolkodik.

16 Liberális társutas, az SZDSZ politikájában, miközben továbbra is hangsúlyos maradt a kulturális liberalizmus, a jobboldal kiszorítása érdekében elfogadott szinte minden népszerű, populistá osztogató ígéretet a felületes piacpárti szlogenek hangoztatása mellett.

17 Lásd: Lukács, 2007.

6. ábra

Az állam növekvő szerepvállalásának ára azonban a költségvetési deficit gyors növekedése volt, s megindult a gyors adósságnövekedés.¹⁸ Az adósság növekedés fenntarthatatlan folyamatára kezdetektől figyelmeztették az MSZP-SZDSZ kormányt, mind az EU, mind az MNB részéről, s számos más szakértő is bírálta a kormányt. De a 2006-os választások megnyerésének vágya, amint ezt Gyurcsány Ferenc elárulta az öszödi beszédben, minden józan érvet elnyomott.

2002-2006 között az MSZP-SZDSZ piacról szónokoló koalíciója szinte titokban hajtott végre állam-párti fordulatot a költségvetési kiadások gyors növekedése révén. A 2010-ben megválasztott FIDESZ szinte már csak az erős államban, az erőteljes állami piaci szerepvállalásban és a piac újra-szabályozásában, a nemzeti burzsoázia kiépítése érdekében a piaci verseny kontrolljában és állami irányításában látja a kibontakozás útját.

Pedig a gazdasági jelzőszámok, sajnos, egyértelműen arról tanúskodnak, hogy ez az út (is) további leszakadáshoz vezet. A magyar gazdaság újra recesszióba zuhan.¹⁹ A versenyszférában alkalmazásban állók száma csökken.²⁰ Az adóék újra növekedésbe fordult.

¹⁸ http://www.magyarhirlap.hu/gazdasag/tragikusan_felduzzadt_az_allamadossag.html

¹⁹ http://www.piacprofit.hu/gazdasag/esely_sincs_a_novekedesre_magyarorszagon.html

²⁰ http://www.mfor.hu/cikkek/2013_ban_is_a_kozmunka_lesz_Orbanek_csodafegyvere.html

V. A KILÁBALÁS ÚTJA

Jó száz évvel ezelőtt az I. világháború kitörésével véget ért a liberális szabadversenyos kapitalizmus korszaka. A háború után a győztes antant-hatalmak nem állították helyre a háború előtti szabadkereskedelem világát. Az amerikai jegybank laza pénzügyi politikája keltette mesterséges fellendülés egy évtizedig, ha tartott. Az olcsó és szinte korlátlan hitelek által felfújott adósságlufi 1929-ben kipukkant.

Nyolcvan évvel ezelőtt az egyik legnagyobb közgazdász, Schumpeter (1944) a világválság éveiben írt könyvében arra a következtetésre jutott, hogy a kapitalizmus nem lesz képes ellenállni a szocializmus erőinek. Pedig tudta, hogy a szocializmus nem fog humánusabb, élhetőbb, jobb rendszert teremteni. Mert a kapitalizmus, minden ellentmondása és időszakos válságai ellenére, mégis hatalmas jólétet és gazdagságot teremtő mechanizmus. A kapitalizmus szabadította ki az emberiséget a gazdasági stagnálásból, a malthusi ördögi körből. Schumpeter számításai szerint a kapitalizmus átlagosan évi 2%-os fejlődést képes biztosítani, ami azt jelenti, hogy harminchat évente megduplázódik az életszínvonal. Schumpeter pesszimista volt - egy olyan korban, amikor minden oka megvolt a pesszimizmusra. Attól tartott, hogy a kapitalizmus ellentmondásai és időszakos válságai miatt az emberek inkább az állam rövid távú segítségnyújtásában bízva a szocializmust választják, s ezzel levágnák az aranytojást tojó tyúkot. Ma már tudjuk, hogy nem így történt. A nagy gazdasági világválság idején – először a gazdasági válságok során – az állam teljes fegyverzettel szállt harcba a válságba jutott gazdaság megmentéséért. Pótlólagos keresletet teremtett és kartellek támogatásával megakadályozta a termelői árak és bérek csökkentését, s végül a jóléti állam szolgáltatásainak kiterjesztésével gondoskodott a válság áldozatairól. Egy új korszak kezdődött a történelemben: a gazdaságszervező-gazdaságirányító menedzser állam korszaka. Akik a nyugati demokráciákban az állam részleges szerepvállalása mellett érveltek, mint Keynes, azért is támogatták ezt, hogy elkerüljék a legrosszabbat: a kommunista vagy nemzeti szocialista/fasiszta hatalomátvételt, s ezzel mindennek a megsemmisülését, amit a nyugati kultúra jelent. Remélték, hogy a részleges állami feladatvállalás korrigálja a piac romboló hatását, de nem vezet el egy totalitárius diktatúrához (Wappshot, 2011).

Egy új aranykorszak kezdődött: a középosztályosodott, fogyasztói társadalom aranykorszaka. Soha nem látott gazdagság, bőség árasztotta el a nyugati világot. 2008 válsága azonban ennek a korszaknak a végét jelzi. A világ, s benne Magyarország az állami beavatkozás történelmi ciklusának a végére ért. Az államilag manipulált pénzkibocsátás és a mesterségesen alacsonyan tartott kamatok hatalmas pénz- és hitelkiáramlást eredményeztek. A 2008-

ban elindult válság világossá tette, hogy valójában az egész világ, de a fejlett nyugati világ biztosan, egy óriási piramisjáték résztvevőjévé vált, amely csak addig folytatható, amíg folyik a korlátlan pénztermelés. Egyre nyilvánvalóbb, hogy két út áll a világ előtt:

Az egyik az állam piackorrigáló szerepvállalásának folytatása, amit újabb és újabb pénznyomtatás tesz fenntarthatóvá. Ennek az útnak az a veszélye, hogy a pénz teljes elértéktelenedését okozhatja. S amikor idáig ér a pénzrontás (szándékolatlan) hatása, akkor nem marad más, mint a pénz szerepét teljesen kikapcsoló szocialisztikus diktatúra, amiről mi, kelet-európaiak pontosan tudjuk, hogy semmi más, mint terrorisztikus eszközökkel fenntartott szegényház. Hayek vészjósló forgatókönyve, az „út a szolgaságba” nem a korlátozott állami szerepvállalás során valósul meg, ahogy Hayek jósolta. Akkor kerülhet veszélybe a szabadság, amikor a bővülés szuperciklusa eléri természetes korlátait. A „szolgaságot” megvalósító szabadságkorlátozó rendszer védekezésképpen jön létre, amely a bővülés korszakában felhalmozott adósságok romboló következményei ellen igyekszik megvédeni a társadalmat, vagy legalábbis annak a politikai rendszer által fontosnak tartott rétegeit, szereplőit.

A másik út a szabad piacot korlátozó, irányító állam visszaszorítása és a szabadpiac lehető legteljesebb helyreállítása. Ez a feltétele annak, hogy a szabadság révén felszabaduló emberi energiák és vállalkozók edv megteremtse a felhalmozott adósságok visszafizetéséhez szükséges növekedést.

Ma már nincs fájdalommentes megoldás. Túl sok az adósság, túl sok a hosszútávon fenntarthatatlan, meg nem alapozott, a biztonság illúzióját keltő állami szolgáltatás, szociális joggá vált állami szociális jutatás. Magyarország példája mutatja, hogy már az erős beavatkozó állam is csak akkor tartható fenn, ha visszavágja a feleslegesnek ítélt állami kiadásokat, legyen az túlságosan hosszú ideig nyújtott munkanélküli támogatás, rokkantnyugdíj, túl nagyra nőtt felsőoktatás, fenntarthatatlan nagyságú egészségügy. Az állam gazdasági beavatkozásának fenntartása érdekében pont azokat a szegényeket és elesetteket segítő jóléti szolgáltatásokat és ingyenes állami közkiadásokat csökkentik, amelyekért egy évszázaddal korábban életre hívták a menedzser államot. De Magyarország példája azt is illusztrálja, hogy nem sokat ér a jóléti állam szolgáltatásainak a részleges megnyirbálása, ha az onnan kivont források az állam még nagyobb gazdasági részvételét és a gazdaság még fojtogatóbb szabályozását finanszírozzák.

Egyedül a szabad piac szabadjára engedése adhat reményt. Az elmúlt két-száz év története azt mutatja, hogy minden ellentmondása ellenére a szabad piac, a kapitalizmus az egyetlen olyan gazdasági rendszer, amely képes megteremteni a modern életszínvonal fenntartásához szükséges gazdasági alapokat.

Az állam által okozott válságból való kilábalásra új fordulatra van szükség. Szabadság-párti fordulatra. Olyan fordulatra, amely az erős kormánnyal, az állami piackorlátozó szabályozással szemben a piac szabadságának biztosítása érdekében az állam szerepét korlátozza.

A háromszög alakú politikai térkép elárulja, hogy ami Magyarországon hiányzik a politikai palettáról, az a szabadság-párti, minimális államért kiálló liberális blokk a politikai életben, ami hatékonyan képes ellenállni a baloldali vagy jobboldali piackorlátozó állam-párti ideológiáknak, s biztosítani a szabad piacot.

De a gazdaságpolitikai fordulat előfeltétele egy politika-filozófiai fordulat.²¹ Annak felismerése, hogy a gazdaságot fojtogató állami beavatkozás az oka a gazdasági visszaesésnek. Az állam működtetéséhez szükséges forrásokat csak a vállalkozóktól, a termelőktől és a fogyasztóktól tudja elvenni, és ezzel lefojtja a szabad vállalkozás energiáit. Ráadásul a túlszabályozó, adózató állam elriasztja a befektetőket, értelmetlenné teszi a vállalkozást.²²

Ahhoz, hogy Magyarország ki tudjon lábalni a válságból, arra van szükség, hogy a vállalkozók, a vállalatok biztonságban érezhessék magukat, helyreálljon a jogállam, kiszámítható legyen az állami szabályozás. Magyarország akkor tud kilábalni a válságból, ha az állam kivonul a gazdaságból.

Itt az ideje rájönni: a választáson győzni akaró politikusok felelőtlen ígéretei, adakozásszerű jóléti intézkedései csak rövid távon jelentenek előnyt. De hosszú távon a piramisjátékhoz hasonló teljesíthetetlen és fedezetlen ígéretetek költségei agyonnyomják a gazdaságot. Mi lett a jóléti rendszerváltás 13 pontjából? Rövid távon szinte mindenkinek emelkedett a jövedelme, az alacsony keresetűeknek, a közalkalmazottaknak, a nyugdíjasoknak, felpörgette a fogyasztást, mesterséges kereslettel fenntartotta a magas növekedés látszatát. Ma már mindenki látja, hogy a jóléti rendszerváltás ígérését beváltó 100 napos kormányprogram fedezetlen adakozás volt, amely ráadásul ráépült korábbi fedezetlen adakozásokra. A felelőtlen jóléti ígéretetek nyomán eladósodó állam és a gazdasági szereplők adósságának finanszírozási költsége ráadásul lefojtja a gazdaságot. A gazdaság megfojtásával még azt is ellehetetlenül, hogy az állampolgárok legalább önmagukról tudjanak gondoskodni, ha már az állam nem képes teljesíteni az ígéreteit.

Olyan közbeszédre van szükség, amely a jövőre koncentrálna, s nem az országot megosztó múlt sebeit akarja feltépni nap mint nap. A múlt sérelmeit nem lehet semmissé tenni, s nem is érdemes újra vívni az egyszer megvívott csatákat. A jövőre kell koncentrálni. Arra, hogy miként lehet újra növekedé-

²¹ Surányi György szerint a kormánynak saját magának kell rájönnie, hogy szükség van gazdaságpolitikai fordulatra, mert ez a feltétele annak, hogy az IMF megállapodás létrejöjjön. http://atv.hu/cikk/video-20120718_suranyi_gyorgy

²² A New Deal hasonló hatásáról lásd: Higgs, 1987.

si pályára állítani Magyarországot, miként lehet megteremteni a gazdag és szabad Magyarországot a szabadság növelése és az állam gazdasági beavatkozásának útján

Ennek az ideológia váltásnak és közbeszédnek az a politikai feltétele, hogy ismét legyen politikai szereplő a képzeletbeli háromszög szabadságpárti/liberális harmadában. Hayek is arra jött rá, hogy nem elég szakcikkekben kimutatni a keynesi közgazdasági elképzelések hibás voltát. Politikai szinten is fel kell lépni (Wappshot, 2011).

Hogyan lehet megteremteni a hiányzó harmadik szabadságpárti blokkot? Úgy, hogy vagy létrejön egy új, szabadságpárti párt, építve a szabadpiacpárti/jogállami/európai integrációt támogató választókra,²³ vagy pedig a választók támogatottságát bíró nagy pártokon belül nagyobb szerephez jutnak a piacpárti elvek e pártok piacpárti érzelmű aktivistáinak hatására. Politikában sose lehet tudni, hogyan alakulnak az események. De elkerülhetetlen a gyökeres fordulat a magyar gazdaság- és társadalompolitikában, ha meg akarjuk akadályozni Magyarország további lecsúszását.

IRODALOM

- Crosland, A. (1956) *The Future of Socialism*, Cape Ltd
- Csigó Péter (2012) Túl balon és jobbon, http://nemetszikarendszer.blog.hu/2012/07/16/csigo_peter_tul_balon_es_jobbon_a_radikalis_demokratikus_megujulas_polusa_a_kozvelemenben_i_resz, http://nemetszikarendszer.blog.hu/2012/07/17/csigo_peter_tul_balon_es_jobbon_a_radikalis_demokratikus_megujulas_polusa_a_kozvelemenben_ii_resz, http://nemetszikarendszer.blog.hu/2012/07/18/csigo_peter_tul_balon_es_jobbon_a_radikalis_demokratikus_megujulas_polusa_a_kozvelemenben_iii_resz
- Csizmadia Ervin (2011) Beindul a pártalapítás újabb hulláma? http://hvg.hu/velemeney/20110601_csizmadia_ervin_partok
- Fisher, Irving. *The Stock Market Crash – And After*. New York: Macmillan, 1930
- Friedman, M. és Friedman, R. (1990) *Választhatsz szabadon*, Akadémiai Kiadó: Budapest
- Friedman, Milton, and Anna Schwartz. *A Monetary History of the United States, 1867–1960*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1963.
- Gottfried, P. E. (2001) *After Liberalism: Mass Democracy in the Managerial State*. Princeton University Press,
- Hayek, F. (1931) *Prices and Production*. Augustus M. Kelly Publishers, New York
- Hayek, F. (1944) *Road to Serfdom*, *Readers' Digest*
- Hayek, F. (1960) *Why I am not conservative?* <http://www.cato.org/pubs/articles/hayek-why-i-am-not-conservative.pdf>
- Hazlitt, Henry (1959) *The Failure of the „New Economics” An Analyses of the Keynesian Fallacies*. D. van Nostrad Company, New York

²³ Erre tett korábban javaslatot Seres László (2010), Csizmadia Ervin (2011) szintén felvette a hiányzó liberális párt kérdését.

- Higgs, R. (1987) *Crisis and Leviathan*, Oxford University Press, 1987.
- Katz, S. R and Mair, P. (1995) *Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party*. *Party Politics* January 1995 vol. 1 no. 1 5-28
- Kitschelt, Herbert. 1994. *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge (U.K.)/New York/Melbourne: Cambridge University Press
- Kornai János (2000) A költségvetési korlát megkeményítése, a poszt szocialista országokban *Közgazdasági Szemle*, XLVII. évf., 2000. január (1–22. o.)
- Körösenyi András *Liberális vagy konzervatív korszakváltás?*. Gondolat kiadó, 1989
- Körösenyi András (1994) A bal és a jobb védelmében, *Politikatudományi Szemle*, 1994/3.
- Lukács, John (2003) *A nemzeti szocializmus egyetemes jellege*, *Klió*, 2003/1
- Lukács, John (2007) *Demokrácia és Populizmus*, Európa Kiadó
- Mises, L. (1944) *Omnipotent Government: The Rise of the Total State and Total War*, Yale University Press: New Heaven
- Nolte, E, (1963 eredeti kiadás) *A fasizmus korszaka*, XXXI századi Intézet
- Rothbard, M. (1963) *America's Great Depression*, Mises Institute
- Rothbard (2002) *Milton Friedman Unraveled*, *Journal of Libertarian Studies*, 2002/3
- Seres László (2010) http://hirszerzo.hu/velemenyt/2010/10/9/20101009_magyar_tea_part.
- Schumpeter, J. (1944 eredeti kiadás) *Capitalism, Democracy and socialism*. Routledge,
- Wapshott, N. (2011) *Keynes Hayek: The Clash that Defined Modern Economics*, W.W. Norton: New York.